

ZAČETKI »SLOVENSKEGA FERIJALNEGA DRUŠTVA 'SAVA' V LJUBLJANI«

JANEZ STERGAR

Značilno za razvoj mladih narodov, ki jih je zbudila pomlad leta 1848, je, da so v njem veliko vlogo igrali mladi ljudje. Na poseben pomen dijaške in visokošolske mladine v »slovenski kulturnopolitični in slovstveni zgodovini« druge polovice devetnajstega stoletja je že pred prvo svetovno vojno začel opozarjati Ivan Prijatelj. Njegova dela in dela sledečih mu slovenskih slovstvenih zgodovinarjev so tako splošno znana, da jih tu ni treba naštevati. Na žalost pa moramo reči, da neke sintetične zgodovinske raziskave dijaškega in študentskega žitja na Slovenskem za čas do propada habsburške monarhije še vedno nimamo.

Pri tem mislim na delo, ki bi bilo po svoji temeljitosti in dokumentiranosti podobno knjigi Slavka Kremenška »Slovensko študentsko gibanje 1919—1941«, Ljubljana 1972. Kremenškovo uvodno poglavje zgoščeno opisuje tudi čas od nastanka prvih slovenskih akademskih društev na Dunaju in v Gradcu; v opombah k temu tekstu najdemo vso starejšo temeljno literaturo. Tako ostane predvsem še opozorilo, da tudi mladinsko gibanje v času od leta 1941 do danes ostaja še vedno le fragmentarno obdelano.

Prav v zadnjih letih pa je bila natisnjena vrsta monografskih prispevkov k poznavanju nakazane problematike. Med njimi naj omenimo peto knjižico »Kronike« — Peter Vodopivec, Luka Knafelj in štipendisti njegove ustanove — publikacijo torej, ki po vsebini sega najdlje nazaj, do sedemnajstega stoletja. Med obujenimi gimnazijskimi izvestji naj omenimo zbornik »225 let novomeške gimnazije«, Novo mesto 1971, in njegovega glavnega avtorja, že pokojnega Milana Dodiča. Novejšega datuma je tudi na dunajski univerzi izdelana disertacija Korošca Wolfganga Petritscha o slovenskih študentih s Kranjskega na dunajski univerzi v letih 1848 do 1890. Tu so še razni članki, pisani na podlagi virov in hkrati spominov samih avtorjev; npr. v »Celjskem zborniku 1971—1972«, Celje 1972, razpravi Frana Roša o Srečku Puncerju in Mirka Roša o kulturni dejavnosti akademske mladine v Celju 1907—1925 ter v »Idrijskih razgledih« od št. 3-4/1972 dalje objavljana razprava Lada Božiča o dijaških organizacijah v Idriji od leta 1901, ko je tu odprla vrata prva slovenska realka. Dijaški »Preporod« je doživel novo osvetlitev z odličnim spominskim zbornikom »Preporodovci proti Avstriji«, Ljubljana 1970.

Vladimir Dedijer je že v knjigi »Sarajevo 1914«, Ljubljana 1966, preporodovstvu dal jugoslovanski okvir, že nekaj let pa je neizpolnjena njegova obljuba, da bo revolucionarnemu gibanju med slovenskimi dijaki pred prvo svetovno vojno posvetil samostojno knjižno delo.

V evropskem zgodovinopisju je dovolj znana o delovanju in oblikah združevanja dijakov in študentov v stoletjih do pričetka narodnostnih gibanj. Čeprav bi bilo zanimivo več izvedeti o društvih naših študentov na tujem in dijakov v domačih pokrajinah, verjetno tu lahko tvegamo trditev, da posebnih razlik med njimi in med ostalimi tujimi ni bilo. Na drugi strani je dobro znano, da so že od začetka obstajanja narodnostnih krožkov po Sloveniji in v univerzitetnih središčih študentje sodelovali v njih. Ob »političari« društev leta 1848 so, kot kaže, v njih predstavljali celo večino. Prva dunajska in graška samostojna študentska društva z jasno izoblikovano slovensko narodnostno zavestjo je drugega za drugim pobirala kuga pomarčnega režima. Ostajala so le prijateljska omizja, ki so se seveda ob prvi priliki spet konstituirala kot društva.

Društveni zakon z dne 15. novembra 1867 je pomenil začetek novega organiziranja za vsa društva v Avstriji; zakon je ostal v veljavi neizpremenjen ves čas do pričetka prve svetovne vojne. Ker mladinskih političnih društev zakon ni dopuščal in so bila dijaška društva lahko le literarna in to pod strogo kontrolo učiteljev, so se na dveh vseslovenskih shodih v Ljubljani leta 1868 in 1869 visokošolci in srednješolski abiturienti odločili za ustanovitev slovenskih akademskih društev, ki naj po posameznih univerzitetnih mestih delujejo na podlagi skupnega narodnostnega in svobodomiselnega programa. Dobro je znano, da sta nato leta 1869 in 1875 na Dunaju in v Gradcu nastali akademski društvi »Slovenija« in »Triglav« in da sta obe preživeli staro monarhijo. Prav tako imamo na različnih mestih shranjene podatke o obstoju skrivnih dijaških društev po vseh slovenskih krajih s srednjimi šolami. Zelo malo pa je napisanega o tem, kako so se študentje v domovini kljub temu tudi legalno združevali v počitniških, tedaj »ferijalnih« organizacijah, med katerimi je bilo prvo »Slovensko ferijalno društvo »Sava« v Ljubljani«. V znani mi literaturi sem zasledil le nekaj

odstavkov o ustanovitvi »Save« 3. avgusta 1892 in nekaj oznak idejne usmeritve novega društva.

Na take vrstice je moč naleteti pri Prijatelju, ki vidi v ustanovitvi »Save« »stremljenje... po tem, da se dijaštvo enotno organizira« in »ob počitnicah v raznih krajih po deželi« prireja »shode, veselice, poučna predavanja«. Prijatelj navaja še priporočilo v istem času nastalega študentskega lista »Vesne«, »naj se »Savani« pri takih prilikah družijo z abiturienti«; Prijatelj »Savo« v vsem povezuje z »Vesno«. Ko na drugem mestu govori o koncu slovenskega slogaštva, spet izrecno omenja »Savo«, ki se je javno uprla že predlogom resolucij prvega slovenskega katoliškega shoda in se je postavila na borilno stališče, ki je zahtevalo, da mora član društva z orožjem braniti svojo zastavo.²

V zvezi z »Vesno« Anton Slodnjak omenja prizadevanja Janka Vencajza, da bi dunajsko »Slovenijo« reformiral »v radikalno svobodomiselnem duhu in v smislu obnovljenega, politično fundiranega panslavizma« ter njegov trud »za ustanovitev počitniškega akademskega društva Sava, ki naj bi ga družilo 'pravo pobratimstvo' med člani in trdna organizacijska vez po zgledu nemških 'burševskih' akademskih društev. Vencajz je bil nedvomno v zvezi s takratnim češkim radikalnim študentovskim gibanjem in je hotel napraviti tudi iz našega dijaštva upoštevanja vredno politično in kulturno organizacijo.«³

Drugi avtorji ne dodajajo bistveno novih spoznanj. Neobjavljena dela in teksti, ki jih je moč imeti za vire, so navedeni v opombah.

Z zaostrovanjem narodnostnih nasprotij v habsburški monarhiji so tudi odnosi med študentskimi društvi različnih narodnosti postajali vedno bolj napeti. Med šolskim letom so v univerzitetnih mestih nemški burši lahko skoraj neomejeno gospodarili nad svojimi kolegi zaradi številčne premoči in zaradi zaslombe pri univerzitetnih oblasteh. V čeških in slovenskih deželah, kamor se je v času počitnic vračalo lepo število nemško čutečih študentov, pa so bili nemški burši v številčni manjšini. Da bi kljub temu ohranili svojo nadmoč še v času, ko je politična prevlada nemštva v teh krajih usihala, so svojo maloštevilnost skušali nadomestiti z večjo agresivnostjo, z enotnim in organiziranim nastopanjem. Po posameznih deželah so se zbrali v »počitniška društva nemških visokošolcev« ali »krajanstva«. Nemška študentska »krajanstva« so bila na Slovenskem prva mladinska društva v sodobnem smislu besede.

Tako je bila npr. na Kranjskem »Akademische Landsmannschaft Carniola« ustanovlje-

na že v letu 1884.⁴ V zgodovino se je bolj vtisnila druga »Carniola« — »Verein deutscher Hochschüler aus Krain« ali »Akademische-technische-Ferialverbindung«, ki jo je deset študentov ustanovilo v Ljubljani 14. septembra 1884 v zlati sobi nemškega družabnega centra Kazina.⁵ Oblasti so brez omahovanja potrdile pravila, ki so govorila o »domovinskem mišljenju in skrbi za obstoj nemške znanosti in rodu«⁶ — »po nemških študentskih šegah in navadah«, kot so pristavili pozneje.⁷ Izpričevalo, da so »Karniolci« vestno izpolnjevali burševske zahteve, je v društveni spominski knjigi objavljena statistika dvobojevanj in že zelo zgodnje beležke o izključitvah zaradi omahljivosti in premalo odločne obrambe društvenih barv.

Že na ustanovnem občnem zboru »Carniole« 18. decembra 1884 je bil za starešino izvoljen med drugimi elitnimi predstavniki ljubljanskega nemštva tudi Karl Deschmann. Ob njegovi smrti marca 1889 so »Karniolci« dva tedna nosili žalne trakove, v Ljubljani, v Gradcu in na Dunaju pa so priredili sedmine. Poleg tega, da je imelo društvo svoj sedež v Kazinu, je izpričevalo njegovo nemštvo še nadalje dejstvo, da je vsak »Karniolec« moral postati član »Schulvereina« in društvena udeležba na vseh nemško-nacionalnih manifestacijah tistega časa.

Čeprav število rednih članov niti v prvih letih ni bilo dosti večje od dveh desetih in so na slovesnosti skupaj s starešinami zbobnali le do petdeset članov, je »Carniola« zaradi svoje predrznosti in zaradi pompa, ki ga je zganjala ob najrazličnejših slavnostih, bila trn v peti slovenskim študentom.

Nekaj mesecev za »Carniolo« (28. 3. 1885) je bila v Celju ustanovljena »Ferialverbindung deutscher Hochschüler in Untersteiermark 'Germania'«, ki se je pozneje preselila v Maribor.⁸ Odnosi med obema društroma so bili prijateljski; sprva so celo razmišljali o združitvi. Nasprotno pa so bili »Karniolci« tako sovražno razpoloženi do svojih kolegov iz celovške »Karinthije«, da so zaradi njihovega vstopa v »Verband der deutschnationalen Burschenschaften und Verbindungen« »Karniolci« iz te organizacije poleti 1888 izstopili. Pač pa kronika ljubljanskih buršev poroča, da so se spomladi leta 1893 udeležili v Celovcu Bismarckovega komersa, ki ga je priredila »Kärntner deutschnationale Studentenschaft«.⁹

Misel na trdnejšo slovensko dijaško organizacijo, ki bi delovala tudi poleti, od shodov ob koncu šestdesetih let ni več zamrla. Ne glede na to, da so npr. »Triglavova« pravila izrecno ugotavljala, da »društvo počiva med

Akad.-techn. Ferialverbandung „Carniola“

Sem.: 35

R. 7.

193

Leibach, am 1. October 1901.

An

den Lieblichen Naturvereinsrat der Bundesjugendkath.

Leibach.

Die jugendliche Jugendlagerung hat
frühe in den Antrittsstufe ganzwillig folgende Herren:

mit. Dingfried Jernitzig	Hausen
mit. Jannemann von	Hausenfallst.
mit. Anton Jernitzig	Wipfelfeld
mit. Müllerer R. 33i	Völkeralbort
mit. Alfons Rudiönigg	Quarjost

mit. Dingfried Jernitzig F.
v. Hausen
Göring 1901

mit. Alfons Rudiönigg F.
v. Quarjost f. v. Wipfelfeld
Göring 1901

Dopis »Carniole« iz leta 1901 ljubljanskemu magistratu

šolskimi počitnicami,«¹⁰ imamo na voljo dovolj poročil o študentskih dejavnostih med počitnicami, ob različnih slovesnostih sta društvi nastopali celo s praporoma in z društvenimi znaki. Po ustanovitvi »Carniole« in »Germanije« pa je postalo povsem jasno, da na podobno slovensko društvo ne bo treba dolgo čakati. In res so že leta 1885 graški »Triglavani« vložili prošnjo za potrditev pravil »Ferialnega društva«. Štajersko deželno namestništvo je pravila zavrnilo.¹¹ Razlogov za

zavrnitev ne poznamo; glede na znano prakso avstrijske birokracije (zavlačevanje potrditve pravil katoliške »Danice« itd.) in glede na dejstvo, da si je prav v tem letu dunajska vlada celo izmislila nevarnost kuge, da je lahko preprečila vseslovanski shod na Velehradu, pa verjetno formalnih razlogov res ni bilo težko najti.

Preseneča dejstvo, da so študentje po prvem neuspelem poskusu mirovali celih pet let. Šele spomladi 1890 je prišla iz dunajske »Slo-

venije« nova spodbuda za ustanovitev političnega društva. Na predlog medicenca Janka Bleiweisa-Trsteniškega so izvolili »poseben odsek, ki naj v sporazumljenji z bratskim društvom »Triglav« ustanovi »slov. akad. ferijalno društvo«. Poleg Bleiweisa so stopili v odsek še: jurista Lavoslav Batič in Viktor Zupanc ter medicenca Fran Goestl in Karol Zakrajšček.¹² 26. junija 1890 je precej izpremenjen »konstitujoči odbor za ustanovitev društva: »Ferijalno društvo slovenskih velikošolcev« vložil pet izvodov pravil s predpisanim kolekom za 50 krajcarjev v odobritev deželni vladi v Ljubljani. Ta je pravila 10. julija vrnila s pripombo, da je treba dodati določilo o razdelitvi premoženja v primeru uradne razpustitve društva.¹³

Kranjski deželni predsednik je bil tedaj Slovenec Andrej Winkler, tako da ne more biti dvoma, da je šlo res le za majhno, vendar očitno zakonsko pomanjkljivost. Tudi graški študentje so se že odzvali vabilu k sodelovanju. Kljub vsem pogovorom in dopisovanjem pa se je stvar spet zavlekla za dobro leto. Morda je temu botroval tudi nekajmesečni spor med obema društvoma zaradi odločnega odpora »Slovenije« proti rovarjenju Mahničevega »Rimskega katolika«.¹⁴

Jeseni leta 1891 in naslednjo pomlad je bil dunajski pripravljalni odbor še nekajkrat prenovljen, po zgleditvi spora so vanj poslali predstavnika tudi »Triglavani«.¹⁵ V začetku aprila ponovno vložena pravila je tokrat baron Winkler brez pripomb odobril z lastno-ročnim podpisom 12. aprila. Čez pet dni so z ljubljanskega magistrata poslali obvestilo o tem na dunajski naslov pripravljalnega odbora in hkrati društvo vpisali v društveni katester.¹⁶

Društvena pravila uvodoma pravijo: »Namen društvu je, v počitnicah gojiti družno življenje in dijaški živelj med svojimi člani in jim biti duševna in zabavna vez. V ta smoter prireja društvo v raznih krajih slovenske domovine shode, veselice, izlete, poljudno-poučna predavanja in izdaja spise.« Člani se dele na častne člane, ustanovnike, podpornike, starešine in redne člane, kar so lahko »slovenski visokošolci za časa svojih ukov in abiturijentje«. Izmed določb 35 členov pravil naj omenim le še nekatere: »Sedež društva je v Ljubljani. Društvena znaka sta belo-modro-rudeč trak z monogramom in čepica.« Svojo in društveno čast je treba »dostojno ceniti in braniti. Glavnica se mora naložiti plodonosno s pupilarno sigurnostjo, v prvi vrsti v ljubljanski mestni hranilnici...« V primeru razpada društva »pripada društveno imetje družbi sv. Cirila in Metoda v Ljubljani«.¹⁷

Zaradi omejenega prostora je tu verjetno odveč razlagati, kakšen pomen ima v tedanjih razmerah vsak izmed citiranih členov. Dolžan sem le pojasniti o monogramu. To so bile stilizirane črke SČNR. Glede na to, da društvo do konca uradno ni sprejelo enotnega gesla in da so zato ob različnih priložnostih društveni govorniki in pisarji uporabljali različna spodbudna gesla, kakor npr.: »Zemlja slovenska je in bo naša — samo naša! Vsi za vsacega in vsak za vse! Vse za narod in svobodo! Iz naroda — mej narod — za narod! Bog in narod! Naprej, sovraga črt — sloboda ali smrt!« utegnejo črke monograma izvirati iz zadnjega navedenega gesla, pri čemer seveda moti »R«.

Študentska »Vesna« je že od svoje prve številke vestno poročala o poteku priprav za ustanovitev počitniškega društva. »Slovenski narod« je o »Savi« prvič pisal 31. marca 1892, 22. aprila je s posebno notico sporočil potrditev pravil. Od 19. julija dalje, ko je prvič objavil vabilo na ustanovni zbor, je ustanavljanju in pričetkom delovanja »Save« vseskozi posvečal presenetljivo veliko prostora. Občni zbor je oznanil tudi »Slovenec« (2. avgusta), potem pa je utihnil.

Glede na to, da so bile počitnice tu, prijave za člane v zadostnem številu zbrane, društveni trakovi in čepice izdelane, je pripravljalni odbor lahko v časopisih objavil datum in spored slavnosti, 1. avgusta pa je razposlal še pismena vabila »na osnovalni shod v dveh sejah 3. avgusta v čitalničnih prostorih na Turjaškem trgu«.¹⁸

Študijsko leto 1891/92 je za razvoj slovenskega študentskega gibanja imelo prav poseben pomen. Pomembno je bilo že zato, ker je v graški »Triglav« vstopilo 28 novih članov, kar je bilo do tedaj največ; skupaj je bilo tako v društvu 67 študentov. Ker je v dunajsko »Slovenijo« že tretje leto zapored vstopilo več kot trideset novincev, je tudi tu skupno število nihalo okoli 70.¹⁹

V Celju je začel 15. marca 1892 izhajati »Mesečnik slovenskega dijaštva — Vesna«, ki je v treh letih svojega izhajanja razširil krog sodelavcev na 50 in krog naročnikov na 450 ljudi, kar je bilo v tedanjem slovenskem kulturnem prostoru nedvomno podvig. Hrup okoli mlade revije je bil tako velik, da je deset njenih izdajateljcev celo moralo izstopiti iz »Slovenije«, če so hoteli obvarovati vse dijaštvo pred izobčenjem, ki mu je sprva grozilo prav z vseh strani, od »Slovenskega naroda« do »Rimskega katolika«. Mesto, ki ga danes »Vesna« zavzema v slovstveni zgodovini, je prav nasprotno od tedanjega.²⁰

Prav v tem času sta akademski društvi tudi razrešili dolgoleten prepir med svojimi člani zaradi različnih mnenj glede sabljanja in raznih »častnih afer«. Spor med zagovorniki in nasprotniki dvobojevanja je bil rešen kompromisno: v obeh društvih sta bila ustanovljena sabljaška kluba, člani so lahko z orožjem iskali zadostitve za razžalitev časti, ni pa bilo borjenje obvezno.²¹

Novost je bilo tudi širše povezovanje dijakov in študentov z drugimi slovanskimi narodi. V letih 1891 in 1892 sta si sledili dve srečanji slovenskih in hrvaških srednješolskih abiturientov ter shoda slovenske napredne mladine v Pragi in na Dunaju.

Med organizatorji abiturientskega sestanka leta 1891 sta bila tudi tedanja maturanta Fran Saleški Finžgar in Vladimir Ravnihar; o tem piše Ravnihar v svojih še neobjavljenih spominih. Sposodimo si daljši citat, ki se nanaša na Ravniharjev pričetek študentovskih let. »Prišedši na Dunaj je naš letnik navzlic vsestranskemu prigovarjanju okleval, da bi pristopil akad. društvu »Slovenija«. »Slovenija« je bila na glas, da je v rokah »starih bajt«, ki da zatemnujejo lepe tradicije tega društva, zanemarjajo njega poslanstvo in pospešujejo »krokanje«. Z novim šolskim letom je prevzel predsedstvo Jakob Žmavec, štajerski Slovenec, ki je s svojo resnobo dal jamstvo, da se bo društvo zavedalo svoje vzvišene naloge, vzgajati narodno-zaveden akademski naraščaj in ga usposabljati za sistematično narodno-obrambno delo. Na to smo pristopili kot člani... Pričeli smo takoj z delom v društvu. Prirejali smo predavanja. Pisatelji so čitali svoje povesti in druge razprave, pesniki recitali svoje pesmi. Iz tega se je izcimila literarna revija »Vesna«, pri čemer sta imela glavno besedo Fran Goestl in Ivan Robida... Še eno novost sem vpeljal v »Slovenijo« — sabljanje. Sabljali so že naši študentje v Gradcu. Med njimi so bili imenitni sabljači kakor Mahan, Kartin, Šuklje, Gregorič, ki so tolkli nemške burše z njihovim lastnim orožjem. Po maturi sem strašil po Ljubljani s hrvaško čepico »ličanko«, ki sem jo bil profitiral na abiturientskem sestanku. V Zvezdi so me srečali Karniolci, člani nemškega akademskega ferialnega društva »Carniola«. Eden izmed njih Strzelba me nahruli z besedami: »Zu so einem dummen Gesicht passt so eine Kappe nicht«. Poslal sem mu sekundanta, eden teh je bil Viktor Gregorič, kasneje zdravnik v Novem mestu. Žaljen sem imel pravico do izbire orožja. Izbral sem sabljo. Dotlej še nikoli nisem držal sablje v rokah...«. Ravnihar se je naučil sabljati, potem hrabro stak-

nil prve praske in postal učitelj borjenja za druge »Slovenijane«. Spomini nadaljujejo: »Nadaljna posledica pa je bila ustanovitev akademskega ferialnega društva »Sava« v Ljubljani kot protiutež proti »Carnioli«.²²

Če upoštevamo dejstvo, da je bila uradno še neustanovljena »Sava« že s svojim predstavnikom zastopana na drugem shodu slovenske mladine in da zgledovanje po Čehih ni bilo za Slovence tedaj nič posebnega, lahko pritrdimo že navedenemu Slodnjakovemu stavku o neposredni zvezi organizatorja »Sava« Janka Vencajza s češkimi radikalnimi študenti. Pri ustanavljanju »Sava« pa nedvomno drži tudi Ravniharjeva trditev, da gre za neposreden odgovor razsajanju kranjskega burševstva, saj že tedaj »Vesna« trdi to skoraj dobesedno enako: »Sava« ima namen družiti slovenske dijake i v počitnicah, posebno pa ustvariti protitežje proti nemškemu ferialnemu društvu »Carniola«. Slovenski velikošolci, tekem šolskega leta lokalno ločeni v dve društvi, imeli bodo o počitnicah jedno skupno vez, katera jih bode vedno družila: v »Savi« spojeni bodo velikošolci in abiturijentje cele slovenske domovine. — »Sava« bode prirejala velike občne shode in veselice, pa tudi posamezni manjši lokalni oddelki tega društva shajali se bodo v ožjih krogih na veselicah, zabavnih večerih itd., kar bo velike važnosti posebno ob periferiji, kjer bodo dijaki s prostim ljudstvom občevalje narod probujali. To društvo je torej vsekako eminentnega zanimanja, med dijaki pa splošne udeležbe vredno.«²³

Od novega društva niso veliko pričakovali le študentje ampak tudi javnost. Člankar v »Slovenskem narodu« v pozdravu slovenskim in hrvaškim abiturientom in »Savanom« 2. 8. 1892 pravi, da je ustanovitev počitniškega društva »znamenit dogodek«. »Sava« hoče »v skupnem družnem življenju vzgajati naraščaj, da se pripravi v j e d n e m d u h u za bodoče življenje, da kedaj nastopi mogočno in jednotno v prid domovju svojemu... Odločni ta korak akademične mladeži naše je vlevažen in dolžnost rodoljuba našega je, da pomagamo mlademu društvu vsakim načinom na noge.«

Poudarjanje enotnosti v članku je brez dvoma že bil eden izmed odmevov na vesti o predlaganih resolucijah, ki jih je čez slab mesec sprejel prvi slovenski katoliški shod. Dobro je znano, da je resolucija o visokih šolah zahtevala, tako kot je bil to primer tudi na vseh drugih področjih družbenega življenja, posebna katoliška študentska društva. Vsaj v pripravljalnem obdobju pa je »Sava« vseskozi še povsem resno računala z enot-

Slovensko ferijalno društvo „Sava“ v Ljubljani. 92

Štev. 10.
Ex 23.

Ljubljana 8/8. 1892.

Slavni magistrat ljubljanski!

Dne 10. avgusta se vrši prvi društveni shod ljubljanskega okrožja v gostilni pri Ezjcu na Rimski cesti ob 8 uri na večer. Vpored je sledeči:

1. Pochar članov in gostov.
2. Navedi in skrajnosti
3. Prosa za bava.

Javljajoča ta shod se belovida za odbor.

Klemenčič Radoslav

1. i. predsednik onednjega
upravnitva

Magistrat Ljubljanski in
se ljublj. upravnik

Vabilo ljubljanskega okrožja »Sava« iz leta 1892

nostjo dijaštva. In prav dnevi okrog ustanavljanja društva so bili za konec slogaštva pravzaprav pomembnejši kot dnevi samega shoda, ko je bilo le slovesno zapečateno vse, kar je bilo do tedaj sklenjenega o temeljnih političnih razmerjih na Slovenskem za prihodnjega pol stoletja. 3. avgusta 1892 tako ni bila le sredo, ko je bilo vreme delno jasno in srednja dnevna temperatura 17,6 °C, ko je minilo natanko 400 let od dneva, ko je Kolumb odjadral v neznano in ko je »Sloven-

ski narod« objavil vest o smrti Matije Marjara.

Vsa poročila se strinjajo v tem, da je potekal ustanovni občni zbor »Sava« natančno po predvidenem dnevnem redu in nadvse slovesno. Ob desetih dopoldne je javno sejo v Čitalnici pred sedemdesetimi študenti prišel predsednik pripravljalnega odbora Viljem Maurer. Med številnimi gosti sta bila tudi zastopnika hrvaških študentov iz Zagreba in z Dunaja; trinajst pozdravnih brzojavk so

poleg tega poslali tudi iz Dunaja, Gradca, Prage in celo iz Lvova. Po Maurerjevem uvodu je Ravnihar poročal o že opravljenem delu, o statutu in o poslovniku, ki je predvideval dvanajst okrožij. V delovni program je bila poleg ureditve nekaterih formalnosti (geslo, sedež), sprejeta izdaja zbirke dijaških pesmi, dijaška razstava v letu 1894 in prizadevanje za možnost brezplačnega vstopa v slovenske čitalnice in bralna društva.

Po kosilu na opoldanskem banketu abiturientov »Pri zvezdi« so udje novega društva popoldne na tajni seji z listki izglasovali prvi društveni odbor. Predsednik je postal graški medicinec Démeter Bleiweis-Trsteniški, tajnik Miljutin Zarnik, blagajnik Ivan Vrtačnik, okrožni upravniki pa Vladimir Ravnihar (Ljubljana), Viljem Maurer, Jožef Žiljih, Janez Švab, Josip Pipenbacher (Pohorje), Ivan Zwitter (Koroška), Jožef Faganelj, Janez Tomc, Viktor Gregorič in še Domicelj, Gregorec ter Mašera. V starešinskem sosvetu so se zbrali vrhovi tedanjega slovenskega naprednjaštva z Ivanom Tavčarjem in Ivanom Hribarjem na čelu. Ob koncu občnega zбора so ugotovili, da društvo šteje 7 ustanovnikov, 21 starešin in 25 rednih članov, priglašeniñ pa je še 8 starešin in 43 rednih članov.

Da je bližajoči se katoliški shod močno vplival na zborovalce in da je »Sava« že odločno krenila v liberalne vode, pričata poleg sestave starešinstva še dve sprejeti resoluciji; »1. Združeno slovensko dijaštvo izjavlja, da stoji v narodnih in kulturnih vprašanjih, ki se tičejo slovenskega in slovanskih narodov, na odločno naprednem stališči. — 2. »Vesna« bodi poleg »Slovenskega naroda« glavno glasilo »Save«, oziroma v njej združenega slovenskega naprednega dijaštva.«

Občni zbor bi bil seveda ob vsi veljavo, če ga ne bi zaključila najprej poštna društvena zabava, za njo pa še udeležba na sokolskem večeru v čast abiturientom in študentom. Izpričani so »gromoviti Na zdar in Živio — klici«, živahen kulturni spored, potem pa ples do zore, kjer so se za »posebno vztrajne plesalce pokazali... člani »Save« v ličnih svojih čepicah, kar pa tudi ni čudno, ko je bilo toliko dražestnih plesalk.«²⁴

Izmed vseh dvanajstih ohrožij je delo zaživelo v štirih: v ljubljanskem, gorenjskem, dolenskem in v slovenjegoriškem. Ljubljanci so se prva leta dokaj redno zbirali v gostilni pri Zajcu in v Hafnerjevi pivnici, kjer so imeli »društveno beznico«. Na take mesečne počitniške sestanke jih je prihajalo do petdeset, v velikem snežnem metežu 2. januarja 1893 »le 21«, kot je potožila »Vesna«. Ko je odbor sklical sestanek za 28. 7.

1893 prvokrat v društvene prostore, je bila seja nesklepčna.²⁵

V literaturi je znan prvi shod gorenjskega okrožja »Save« v Kranju 21. avgusta 1892 in na shodu sprejeta resolucija, ki se upira »vsakeršnji prisiljeni ustanovitvi novih [akademskih] društev«, ker bi med akademsko mladino le »zanesla... nepotreben razkol«. »Slovenski narod« je takoj poudaril, da je taka resolucija še en protest proti pripravljajoči se resoluciji katoliškega shoda.²⁶ O shodih gorenjskega okrožja v prostorih kranjske ali škofjeloške čitalnice imamo več poročil, prav tako tudi o kasneje nastalih zadrugah (od začetka 1893) v Radovljici, Škofji Loki, Kranju, na področju drugih okrožij še v Kostanjevici, Novem mestu, Beli Krajini, Pivki, Vrhniki in Idriji.

Čeprav je bilo že na ustanovnem občnem zboru »Save« sklenjeno, da mora biti prihodnji občni zbor na najbolj ogroženem slovenskem predelu — na Koroškem, so se »Savani« drugič vsi zbrali v kranjski mestni dvorani 13. avgusta 1893 in to zaradi morebitne koroške »prepovedi sè strani tamošnjih Slovincem sovražnih oblastev, kakor se je zgodilo »Sokolu«²⁷ Ob tem shodu je društvo imelo okoli 130 članov, od tega približno 110 aktivnih; takega števila društvo ni več doseglo. Sprejet je bil sklep o sodelovanju »z bodočim hrvatskim ferijalnim društvom za Dalmacijo« in sklep o imenovanju škofa Strossmayerja, Ivana Tavčarja, Ivana Hribarja in Josipa Gorupa za prve častne člane »Save«.

Fran Govekar, že nekaj mesecev novi tajnik društva, je moral v Kranju ugotoviti, da društvo konkretnih sklepov ustanovnega zboru ni uresničilo: o nejasnosti glede gesla je že tekla beseda; društvena soba v načrtovanem Narodnem domu je bila še v zraku; čeprav so nekaj mesecev pozneje zbirko dijaških pesmi pripravili za tisk in je sam Stritar napisal uvodno »Savansko«, je pred uresnitvijo ideje zmanjkalo denarja. Z dijaško razstavo ni bilo nič, pač pa je osrednji odbor zaprosil za prost vstop svojih članov v knjižnice in društva. Na enak neučinkovit način so pozneje uresničevali sklep o nabavi bandera.

Vse, česar so se »Savani« lotili, pa jim seveda ni izpodletelo. Bili so pravi mojstri v prirejanju družabnih srečanj, ki so v tedanji dobi nedvomno pomenila enega izmed najbolj splošnih načinov narodnostnega udejstvovanja. Za svoje člane, za druge študente, enako pa tudi za druge Slovence v univerzitetnih mestih in po domovini so prirejali veselice ob veliki noči, božiču in novem letu, pa še miklavževanja ter »brucuške večere«.

Štev. 10.

V Celji, dne 20. oktobra 1894.

Leto III.

Savanska.

(Zložil Josip Stritar.)

Sedaj pa z bogom učenost,
In knjige na polico!
Vživati blaženo mladost,
Imamo zdaj pravico;
Pošteno smo trudili se,
Učili in potili se —
Zdaj hočemo živeti,
Svoj zlati čas imeti.

Savanu zvest je brat Saván,
Vsi smo narodu zvesti;
Če pride kdaj mu sile dan,
Vsak bó na svojem mesti.
Kjer se Savani zbiramo,
Gradimo, ne podiramo,
Teptamo gada z ного,
Slovanski greh — neslogo!

Zelenja žejno je okó,
Nebá modrine žejno;
Kako je to domá lepó,
Ljubó in blagodejno!
Kjer zdrave sape pihajo,
Krepkeje prsi dihajo;
Oj zdrava zemlja naša,
Očesu sladka paša!

Oj šumi, šumi, Sava tí,
Slovenska bistra reka;
Slovenska reka prava tí
Do zadnjega boš veka!
Tvoj šum doni, razlega se,
Z njim strinja naj prisega se:
Teló in dušo zdravo.
Narodu v prid in slavo!

Stritarjeva pesem
posvečena »Savanom«

Za take priložnosti so imeli izdelane kot dodatke natisnjenemu društvenemu poslovníku še posebne pisane »rede«: pivskega, brucúškega, družbenega; za resnejši del tudi borilnega. Vsaj enkrat je izšel tudi ilustriran šaljiv list »Savan« (1894). Izpričano je, da je marsikatera »Savanska« veselica izkupiček poklonila Cirilmetodovi družbi ali dijaškemu podpornemu društvu »Radogoj«.

Okvir pričujočega opozorila bi presegalo podrobnejše opisovanje razvoja in upadanja prvega slovenskega študentskega društva v domovini. Ni treba poudarjati, da je bila

»Sava« še posebej po ustanovitvi katoliških študentskih društev pod stalnim udarom klerikalne kritike, za kar je pogosto tudi sama dajala povod. Zaradi spremenjenih pogledov novega časa do dvobojevanja in zaradi iz tega izhajajočega spora s starešinami je društvo poleti 1894 doživelo resno krizo. Sprememba pravil je imela za posledico spor z deželnim predsedstvom, pri čemer je »Sava« uspela z rekurzom na notranje ministrstvo rešiti določbo novih pravil, da je področje dela društva vsa »slovenska domovina«. ²⁸ Ponovno je bila »Sava« v središču pozornosti ob vseslovenskem dijaškem shodu avgusta 1898, ko je ob odklonjenem poskusu »katolicizacije« društva nekaj časa kazalo, da bo spet

postala osrednja organizacija slovenskega naprednega dijaštva, to je ogromne večine dijaštva.²⁹ Ta večina pa se je z nastopom dvajsetega stoletja usmerila v narodni radikalizem in se od leta 1902 organizirala v domovini v narodno-radikalnih prosvetnih počitniških društvih, kmalu tudi v katoliški »Slovenski dijaški zvezi« s podobnim praktičnim programom. Ob teh dveh gibanjih je postal klasični liberalizem »Save« tragikomičen, sam obstoj društva pa pravzaprav konservativen in škodljiv.

Ne moremo pa mimo dejstev, zaradi katerih prva leta »Save« zaslužijo večjo pozornost, kot so je bile doslej deležne. »Sava« je bila prvo slovensko študentsko in sploh mladinsko društvo v domovini. V organizacijskem pogledu torej predhodnica današnje Zveze mladine in Skupnosti študentov. Kot počitniško društvo je bila tudi predhodnica današnje Počitniške zveze, saj je razvoj preko narodno-radikalnih društev, prepovedske »Jugoslovanske dijaške počitniške zveze« in preko medvojnega »Ferijalnega saveza« povsem jasen in nepretrgan.³⁰

Zanimivo bi bilo zasledovati tudi razvoj sabljanja od »Save« do današnje športne panoge. Sabljanje pa je treba imeti seveda pri našem društvu le za obliko tedaj pravzaprav najbolj radikalnega narodno-obrambnega boja na naših domačih tleh. O tovrstni uspešnosti »Save« le še krajši citat iz Ravniharjevih spominov: »Pri teh dvobojih... so bili naši fantje po večini zmagovalci. Carniolci so se jeli zavedati, da nam ne bodo kos. Kaj so storili? Naščuvali so vesoljno burševstvo proti nam, tako da je dobil eden izmed nas po 50 kontrahaž. Nepristranski razsodniki pa so izrekli, da se tako ne gremo, da je to že strahopetnost in da nismo dolžni sprejeti množestvenih pozivov na dvoboj... Carniolci so bili na ta način diskvalificirani...«, »Sava« pa je le dosegla svoj namen, da je ustrahovala Carniolce, ki so odtlej postali bolj pohlevni. S tem je »Sava« pravzaprav izpolnila svojo nalogo.« Zmaga nad »Karniolci« je bila tako popolna, da so »Savani« proti koncu stoletja nemško društvo kar javno proglasili za »brezčastno«.

Pomemben je še posreden pomen obravnavanega društva za našo narodno zgodovino. Idejni boji v »Savi« in okoli nje v obdobju ob koncu slogaštva so morali vplivati ne samo na tedanje dogodke ampak tudi na poznejše življenje »Savanov«, med katerimi so nekateri pustili opazne sledove na različnih področjih preteklega družbenega dogajanja pri nas. V nakazani smeri bi verjetno kazalo še nadaljevati z zgodovinskimi raziskavami.

OPOMBE

1. I. Prijatelj, Janko Kersnik, njega delo in doba, II in III, Ljubljana 1914, str. 597. — 2. I. Prijatelj, Slovenska kulturnopolitična in slovstvena zgodovina 1848—1895, Peta knjiga, Ljubljana 1966, str. 329—331. — 3. Zgodovina slovenskega slovstva III, A. Slodnjak, Realizem II, Ljubljana 1961, str. 283. — 4. Zgodovinski arhiv Ljubljana, Registraturni indeks ljubljanskega mestnega magistrata 1881—1890. — 5. (Paul Samassa), Carniola 1884—1894, Heidelberg 1895, str. 4. Tudi drugi podatki o Carniolci, za katere ni izrecno drugače navedeno, so povzeti po tej spominski knjigi. Samassa je bil tudi sam član društva. — 6. Statut Carniole iz leta 1885, ZALj. — Ljubljana, Reg. I., fasc. 962, fol. 105. V ZALj. hranijo v društvenem fondu magistrata dopise v zvezi s Carniolo v letih 1884 do 1913. — 7. Statut Carniole iz leta 1905, ZALj. — Ljubljana, Reg. I., fasc. 1387, fol. 243. — 8. Društveni register Deželnega arhiva v Gradcu št. 23:22766-884; Samassa, n. d., str. 10. — 9. Samassa, n. d., str. 16 in 26. — 10. Člen 19. pravil iz leta 1875, Društveni register Deželnega arhiva v Gradcu št. 53:15950-875. — 11. Tako v knjigi Jakob Kelemina, Šandor Hraševc, Srečko Serajnik, Akad. tehn. društvo »Triglav«. Njegov razvoj in zgodovina tekom 30 let. V Ljubljani 1906, str. 28. Napačna je torej trditev Ivana Kolarja v zborniku »Preporodovci proti Avstriji« na str. 104, da je počitniško društvo dejansko bilo ustanovljeno; na istem mestu je še od Vencajzove »Spomenice...« (gl. spodaj!) prevzet napačen datum ustanovitve »Save«. V graškem arhivu predloženih pravil in zavrnitve ni bilo mogoče najti. — 12. Janko Vencajz, Spomenica o petindvajsetletnici akad. društva »Slovenija« na Dunaji V Ljubljani 1894, str. 113. — 13. ZALj. — Ljubljana, Reg. I., fasc. 962, fol. 708 in 707'. — 14. Vencajz, n. d., str. 114, 117 in 118. Pokrajinski arhiv Maribor, Zapisniki sej književnega odseka »Slovenije«, 9. december 1890; Zapisniki sej odbora »Triglava«, 29. maj 1891. — 15. PAM, Zapisniki sej književnega odseka »Slovenije«, 30. oktober 1981. Vencajz, n. d., str. 119. Vesna, I/1892, št. 8, str. 121, 123. — 16. ZALj. — Ljubljana, Reg. I., fasc. 1071, fol. 85, 85'. — 17. ZALj. — Ljubljana, Reg. I., fasc. 1071, fol. 86-87'. V celoti objavljena tudi v Vesni, I/1892, št. 3/4, str. 54—56. — 18. ZALj. — Ljubljana, Reg. I., fasc. 1071, fol. 88 in 88'. — 19. Kelemina idr., n. d., str. 96 ter Vencajz, n. d., str. 157. — 20. Pregled pisanja o Vesni je moč najti v članku Franceta Jesenovca, Celjski zbornik 1971-72, Celje 1972, str. 319—330. — 21. Primerjaj zapiske teh let v omenjenih spominskih knjigah obeh društev. — 22. Arhiv Slovenije, privatni arhivi, dr. Vladimir Ravnihar: Mojega življenja pot. Poglavlje iz tega teksta, posvečeno sojenju prepovedovcem, je bilo objavljeno v omenjeni knjigi »Preporodovci proti Avstriji«. — 23. Vesna, I/1892, št. 5/6 str. 83 in 84. — 24. ZALj. — Ljubljana, Reg. I., fasc. 1071, fol. 88, 88'. Slovenski narod 4. 8. in 5. 8. 1892. Vesna, I/1892, št. 8, str. 120—124 in 127. — 25.

Poročila o delovanju ljubljanskega okrožja so redno izhajala v Vesni. Tako kot za Carniolo so tudi za osrednji odbor Save in njeno ljubljansko podružnico shranjeni dopisi v ZALj., društveni fond ljubljanskega magistrata (Reg. I, fasc. 1071, 1387, 1389, 1685 za leta 1891—1900, 1901—1905, 1906—1910, 1911—1915), od koder sem črpal podatke, za katere v nadaljnjem tekstu ni izrecno navedeno drugače. — 26. Prijatelj, n. d., str. 330 in 331. Kremenšek, n. d., str. 19. — 27. Citat iz Vesne, II/1893, št. 9, str. 136. Poročilo o občnem zboru je na istem mestu. — 28. Posebej

o sporu v ZALj. — Ljubljana, Reg. I, fasc. 1071, fol. 115—117', 119—122', 126 ter 127'. Primerjaj tudi Zoro, I/1895, št. 1, str. 31 in št. 2, str. 62. O sporu je poročal tudi Slovanski svet. — 29. Še vedno največ o odnosih do katoliškega dijaštva v disertaciji Kajetana Gantarja st. iz leta 1924: »Pokret katoliškega dijaštva koncem devetnajstega stoletja«; rokopis v arhivu Filozofske fakultete v Ljubljani. Kremenšek, n. d., na str. 23. — 30. Glej v knjižici Počitniška zveza Slovenije mladim turistom, Ljubljana 1972, (Janez Stergar): Iz naše preteklosti, str. 7—18.

